

PIETLUTTIG-HEDEN?

Prof. dr. Ton Notten

In mijn jonge jaren was 5 december de afrekening over het voorbije jaar. Niet zelden sprak Sinterklaas dan strenge taal uit, en bestond het gereedschap van Zwarte Piet uit de roe waarmee je geslagen en de zak waarin je in het uiterste geval meegenomen kon worden naar Spanje. De Sint was een even goedmoedige als eerlijke bisschop die ons op school en bij jeugdverenigingen uit een loodzwaar (mis)boek de goede en de kwalijke zaken voorlas die hem sinds zijn vorige ontvangst opgevallen of doorgegeven waren. Dat Hij 's nachts op zijn schimmel de (punt)daken van onze huizen bereed lag voor de hand, net zoals de lenigheid waarmee zijn knechtjes door de schoorstenen naar beneden gleden om onze klompjes te vullen met lekkernijen en/of vermaningen, in ruil voor winterwortels en verlanglijstjes. Overal kwamen de Goedheiligman en zijn escorte langs, bij sommige families zelfs aan huis. Bij ons gezin is Hij nooit op bezoek geweest, wel werd er midden op zijn avond, tijdens ons aanhoudend gezang, ineens rauw op de voordeur gebonsd en dan bleek er een gevulde zak op de stoep te staan, met leerzame geschenken en zo.

Zwarte Piet was een beweeglijk knechtje van Sinterklaas, en vanwege zijn geglij door schoorstenen zo zwart als roet. Zijn naam was een functienaam, al z'n maatjes heetten zo, vrouwelijke collega's had hij niet. Niemand had daar (anti-)racistische of (anti-)seksistische gedachten bij. En dat de Sint kinderen op zijn schoot nam en hen warmpjes knuffelde ontroerde iedereen slechts. Dat ook minstens twee procent van de hoge R.K. geestelijken pedofiele neigingen botvierde (aldus de zuinig statistisch schattende huidige paus), was een fenomeen dat pas op de eeuwwisseling woede wakte.

'Sinterklaas bestaat niet echt, hoor', werd mij als oudste van een gezin van acht kinderen verteld, geruststellend, maar ook tot mijn teleurstelling, 'maar vertel het de kleintjes niet door'. Toen snapte ik ineens waarom sommige klasgenootjes sjiekere kadootjes kregen dan wij, en waarom wij vaak gebrokkelde chocoladeletters en speculaasjes kregen die vanaf 6 december in de winkels tegen verlaagde prijzen verkrijgbaar waren. En Kerstmis kreeg, aan het eind van de maand, in ons land een geheel andere invulling dan met behulp van een roodgekleed baardmannetje waarmee andere landen iets hadden.

Ja, en toen begonnen net na de eeuwwisseling de onrust en de projecties. Na *nine eleven* en de moord op Pim. Allerlei ongemakkelijkheden raakten uitvergroot. Ressentiment gromde steeds meer, in ons o zo rijke

landje. De blondharige man uit Venlo zaait niet alleen haatgevoel, hij oogst het ook, aldus de Turks-Nederlandse historicus Zihni Özdil. Zwarte Pieten werden ontmaskerd als onterecht vrolijke West-Afrikaanse slaafjes die sinds onze Gouden Eeuw met vrachtschepen naar verre koloniën waren getransporteerd. Nederland nam pas afstand van de slavernij in 1863. Génante eeuwen werden geruimd waarvan hedendaagse 5 decembergenieters geen benul zouden hebben. We kregen ons lesje. Weg ermee dus!

Ach, Sinterklaas, heeft de echte Sint Nicolaas, in de vierde eeuw bisschop van Myra, in Klein Azië, de Zuidwestkust van Turkije, ooit bestaan? Jawel, aan het verichten van wonderen zou hij een *fulltime job* gehad hebben. Nicolaas maakte z'n naam waar, 'hij (over)won het volk'. De heilige wiens overblijfselen zeven eeuwen na zijn dood ter bescherming tegen Turkse moslims door christenen werden geroofd en overgebracht naar Bari, in de hak van Italië – en tot in onze eeuw eiste de Turkse overheid die regelmatig op, vanwege het cultureel erfgoed dat men erin zag. In de omgeving van het huidige Myra (Demre) speelt hij overigens de rol van een kerstmannetje.

De Sint is dus al eeuwenlang 'n multiculti-vraagstuk. Lastig dat het Vaticaan hem in 1969 zijn kalenderdag heeft ontnomen, zijn deugdzaamheid was door teveel wilde mystiek omgeven geraakt.

We moeten het vandaag met de fantasie doen, met vrolijke, fragiele, sentimentele en ressentimentele verbanden tussen de historie en de actualiteit.

De jaarlijks per stoomboot binnenvarende Sint en zijn knechtjes worden, hoe wonderlijk: overal tegelijkertijd, op de stads- en dorpskades ontvangen door de burgemeester, met de zilveren keten om zijn/haar hals. Het vijf weken durende feest behoort tot de tradities die we onze (klein)kinderen én de plaatselijke middenstand niet graag onthouden.

Overal in het koninkrijk. Op Curaçao maakte ik in 2007 de intocht mee van een zorgvuldig witgeschminkte en van een lange baard voorziene donkerhuidige heiligman, je zag het aan zijn hals en aan zijn polsen. Hij zat op een schimmel en was vergezeld van niet-bijgekleurde jolige knechtjes.

De pret en spanning vormen aanleiding voor enig gedaver van de tegenstanders. Dit jaar begon het zwartepietendebat eerder dan ooit. Al vóór de zomer, begin juli, achtte de Amsterdamse Bestuursrechter een vergunning door de burgemeester voor de intocht van Sinterklaas en zijn zwarte knechten in strijd met

Artikel 8 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Ongeveer tegelijk beargumenteerde een internationale werkgroep van experts die volgend jaar aan de Verenigde Naties zal rapporteren over de situatie van mensen van Afrikaanse origine in Nederland, alvast haar zorgen over discriminerende trends op de arbeidsmarkt, bij de politie en in het onderwijs. En heus niet zijdelings over de zwarte-pieten-kwestie. Vooralsnog zag de commissie redenen tot enige zorg, na haar raadpleging van een reeks deskundigen en na haar bezoeken aan Curaçao, Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Middelburg. Ook die laatste stad kende een grote bloei dankzij de slavernij, die door zendelingen verdedigd werd, een stad die vandaag de schaamte daarover voedt: op een van haar bruggen staan grote herdenkingsborden aan de Gouden Eeuw-slavernij, je leest ze als je de ene kant op loopt, en als je terugloopt

dan zie je op de achterzijde van diezelfde borden de benauwende actualiteit van achterstelling en discriminatie van nieuwkomers.

Hoe het daarmee staat? Nederland blijkt, of lijkt het sinds de jaren zeventig met de omgang van minderheden goed gedaan te hebben. 'Gastarbeiders' heetten ze een tijdje. Multi-, later interculturele communicatie werd een vak in de leraren- en hso-opleidingen. Discriminatie werd strafbaar, OETC móest op een gegeven moment zelfs: Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur. Twintig jaar lang was die trend gezet. De Tijdelijke Tweede Kamercommissie onder leiding van de VVD'er Stef Blok kwam in 2004, met het rapport *Bruggen Bouwen*, tot redelijk positieve conclusies over de praktijken en de resultaten van het gevoerde beleid in de voorbije dertig jaar. De Kamer dacht daar toen anders over, want behoren gasten op een gegeven moment toch niet weer op te stappen? Tijdens het kabinet-Rutte I (VVD, CDA) was de satisfactie geheel verdwenen, mede vanwege de constructie van dat kabinet dat zijn gedoger toestond om zelfs het streven naar een zorgvuldige omgang met

eerste- en tweede-generatie-nieuwkomers belachelijk te maken.

Wie vandaag, heel nuchter, zijn zorgen uit over de *early tracking*- en de sociaaleconomische selectiviteit (SES) ten aanzien van elf-, twaalfjarige leerlingen van het basisschool naar het secundair onderwijs – waarin Nederland, net als België en Frankrijk, sterk is, aldus de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO 2006, op basis van PISA-cijfers uit 2003) – behoort tot de zeurpieten, maar dan weer van een ander slag dan degenen die Zwarte Piet willen ruimen.

Wat die SES betreft is het verstandig de publicatie van de resultaten van die Europese onderzoekscommissie af te wachten. Die commissie zal mogelijk niet om de feiten heen draaien. En juristen geven de Amsterdamse burgemeester Eberhard van der Laan een grote kans van slagen wanneer hij in beroep gaat tegen de uit-

spraak van de Bestuursrechter en hij bijgevolg in 2014 opnieuw een vergunning kan geven aan de intocht van de Goedheiligman en zijn gekleurde knechtjes – Van der Laan ziet de kwestie als een landelijke, en niet als een exclusieve hoofdstedelijke aangelegenheid.

Daar komt nog bij, aldus de Stichting Het Pietengilde, die ook bij de rechter aanklopt, dat zowel Zwarte Piet als de Schimmelruiter tot de midwinterriten behoren van ons Germaanse verleden, pre-christelijke folklore van enkele millennia vóór de menshandel sinds de Gouden Eeuw. Kan die kennis van de volksgeschiedenis onze relatie met de Sint en zijn personeel herstellen? Lastiger is de verwerking van onze schuld en schaamte over de slavernij, en daarna.

En toen was er op 17 juli in Oekraïne die verschrikkelijke aanslag op dat vliegtuig van Malaysia Airlines die bijna tweehonderd Nederlanders het leven kostte. De betrekkelijkheid van het zomerse Zwarte-Pieten-debat werd in één klap duidelijk. Op termijn komt dat getwist wel weer terug. Daarom nu dus toch maar de vraag gesteld: waar moeten we naartoe?

Ik sta een vijftienplan voor, met hoofdrollen voor sociologen en opvoedkundigen, in die volgorde.

Sociologen, legt u ten aanzien van Sint en Piet nog eens het verschil uit dat Max Weber honderd jaar geleden al maakte tussen 'schaamte' en 'schuld'. Schaamte is een even machteloos als machtig sentiment waarin valt te zwelgen als in een bad van 'moreel masochisme', zoals Webers tijdgenoot Sigmund Freud het noemde, en dat kan overgaan in ijdeluiterij en agitatie. 'Zie mij me eens schamen voor die zwartepieterij, en zorg ervoor dat ook anderen dat doen!' Schuld daarentegen, aldus Weber, de grote interpret van de relatie tussen kapitalisme en protestantisme, valt met *Verantwortungsethik* te verklaren, te vereffenen, en daarmee te verrekenen

en/of af te kopen. Nee, zo simpel en rationeel loopt het 'zwartepieten' (al 150 jaar een Nederlands werkwoord) niet, de *social media* weten er ook wel raad mee.

Schaamte organiseren werkt in ons land gewoon beter dan schulden vereffenen. Pedagogen en onderwijskundigen: grijpt dus op die ethische basis uw professionele kansen. Hierbij een driestappenplan.

(1) Weeg de kansen van een poldercompromis af. Liggt een fusie tussen Sint Nicolaas en Santa Claus niet voor de hand, slechts de hoofddeksels en drie weken onderscheiden de beide heren en hun feesten van elkaar. En kijk 'ns of er nog andere vrolijke, lipje, ironische namen denkbaar zijn voor de knechtjes – denk aan de rijke stal van kinderboekenschrijvers als Chris van Abkoude, Theo Thijssen, Annie M.G. Schmidt en Carry Slee, zónder dat we nou expliciet hoeven in te gaan op die even zeurende als historisch zwakke relatie tussen Sint, Zwarte Piet en slavernij. Och nee, 't is geen probleem, want Santa Claus is zzp'er, zelfstandige zonder personeel. We laten Hem in een arrenslee stad en dorp binnenrijden, of bij geschikt weer schaatsend. Hoe ze het vraagstuk nou oplossen op de ijsvrije overzeese Rijksdelen? Laten we ons daar nou eens níet mee bemoeien.

(2) Licht de kinderschare en hun opvoeders/juffen/meesters voor over die transitie. Moet lukken: we hebben daarnet de transitie gehad van de jeugd- en de ouderenzorg. Presentatrice Dieuwertje Blok: zorg voor nóg indringender en meer pedagogisch verantwoord versies van het jaarlijkse, twee weken bestrijkende Sinterklaas- c.q. Santa Claus-journaal!

En vooral: (3) Twee gelijktijdige ernstige sub-stappen: (a) pak die sorteerpraktijken nou eens aan van Cito-toetsen- en *early tracking* (op te jonge leeftijd kinderen doorsturen naar het voortgezet onderwijs), die extra riskant zijn in het licht van de Nederlandse SES, en (b) bekijk hoe we het stapelen van opleidingen (opwaartse mobiliteit: vmbo à mbo à hbo/universiteit) kunnen bevorderen waarin zoveel nieuwkomers goed zijn, de zogeheten ondanks-kinderen.

Ad (a): in zulk onderwijsbeleid is ons land grillig en wispelturig. Stimuleren en tegenwerken, 't is de afgelopen halve eeuw om-en-om gegaan. Een *jo-jo*-beleid van opeenvolgende Onderwijsministers. Jo Cals en enkele staatslieden na hem verdienen alsnog heerlijke vette chocoladeletter, Jo Ritzen c.s. alsnog de roe of de zak. Het kabinet-Rutte II, bij monde van de minister van Economische Zaken en zijn OCW-collega, liet begin 2014 expliciet weten in de *early tracking* geen enkele verandering te willen aanbrengen. In het bevorderen van stapelen en levenslang leren ziet het huidige kabinet, anders dan in de jaren 60 en 70 van de vorige eeuw, sowieso weinig meer, ondanks de bijna gelijktijdige aanbevelingen van de Oeso, van de recente commissie-Rinnooy Kan en van de WRR-commissie die verslag deed van een uitvoerig onderzoek rond de kansen en de noodzaak van een lerende economie. Op de aanbevelingen van de VN-deskundigen, en op de reactie van het kabinet, moeten we nog even wachten.

Ad (b): een interessante keerzijde van het sorteerfenomeen

is het feit dat Nederland *ondanks* het ontmoedigingsbeleid van de overheid een zeer stevig opleidingsstapelend land in de Europese Unie is. Cijfers? Ruim 40 procent van de allochtone studenten aan ons hoger onderwijs was begonnen in het vmbo en had zich omhoog weten te werken. Liefst driekwart van hen gebruikte de mbo-route om het hbo te bereiken. Ging in het bijzonder in 1996 nog 15 procent van de Turkse en Marokkaanse jongeren stapelend van het (v) mbo door naar een hbo-opleiding, tien jaar later was dat gestegen naar ongeveer 40 procent, bij Surinaamse jongeren steeg het percentage van zulke stapelaars van 30 procent naar 50. In dat decennium rond de eeuwwisseling stegen autochtonen via-via slechts met 15 tot 20%, hetgeen indirect wijst op een redelijk adequate, talent-gerelateerde sortering in hun prepuberteit, die geen extra-stapelinspanning nodig maakt (Crul e.a., 2008; Herweijer, 2010).

Het driestappenplan: de pijntjes van de eerste twee stappen worden stellig overwonnen bij een succes van de derde. En mocht het met mijn driedelige voorstel vóór 2020 niks worden dan heb ik nu al te doen met de rommelige gevoelens van Zwarte-Pieten-schuld-enschaamte van mijn achter-achter-achterkleinkinderen, ergens halverwege de volgende eeuw. Aan mij zal het niet gelegen hebben. Dat noteer ik nu alvast.

Literatuur

Crul, M., A. Pasztor & F. Lelie (2008). *De tweede generatie. Last of kansen voor de stad?* Amsterdam: IMES, Universiteit van Amsterdam.

Herweijer, L. (2010). *Making up the Gap. Migrant Education in the Netherlands*. The Hague: SCP.

Notten, T. (2012). *Vleermuisouders en andere essays over het opgroeien in de stad*. Antwerpen, Apeldoorn: Garant.

OECD (2006). *Where Immigrant Students Succeed – A Comparative Review of Performance and Engagement in PISA 2003*. Paris: OECD.

Ton Notten was veertig jaar gelijktijdig werkzaam als docent en onderzoeker in de sociale pedagogiek en andragologie, laatstelijk Urban education, bij de Universiteit van Amsterdam, de Hogeschool van Amsterdam, de Hogeschool Rotterdam en de Vrije Universiteit Brussel.